

“TIÊN HỌC LỄ, HẬU HỌC VĂN” HAY NÊN CÙNG HỌC MỘT LÚC, GIÚP TĂNG CƯỜNG GIÁ TRỊ VÀ SỨC MẠNH CỦA CẢ LỄ VÀ VĂN

LÊ THI^(*)

Phường châm “Tiên học Lễ, hậu học Văn” là do người Việt Nam đúc kết nên trên nền tảng tư tưởng Nho giáo và được treo lên rất trân trọng ở nhiều trường học trong cả nước, nhất là vào dịp khai giảng năm học mới. Tuy nhiên hiện nay, giá trị của nó đang cần được tranh luận xem có nên thay đổi hay không.

Ý kiến bên vực cho rằng: phải học Lễ (đạo đức) mới học Văn (tài năng), bởi vì phải có Đức thì Tài mới đem lại lợi ích cho đất nước. Có Tài mà không có Đức thì nhiều khi lại tai hại. Hơn nữa, Lễ theo từ điển Hán Việt có nghĩa là bày tỏ sự kính trọng. Tiên học Lễ, hậu học Văn có nghĩa là đầu tiên phải học sự kính trọng, lễ phép, sau đó mới học các môn văn hóa khác. Học trò xưa phải thủ Lễ, chấp Lễ theo khuôn pháp của Nho giáo, nếu không thì khó mà học được chữ nghĩa và kiến thức văn học.

Ý kiến phản bác lại cho rằng: con người cần có cả Đức và Tài (hồng và chuyên). Chỉ có Đức mà vô Tài thì chỉ nói hay mà làm thì dở, xã hội không giàu, nước không mạnh, cần phải đồng thời có Đức và có Tài thì mới có ích cho xã hội.

Còn theo chúng tôi là nên cùng một lúc dạy cho trẻ em biết học Lễ và Văn, điều này sẽ giúp tăng cường giá trị và sức mạnh của cả Lễ và Văn.

1. Tìm hiểu nội dung khái niệm Lễ và Văn

Lễ và Văn là hai phạm trù quan trọng trong học thuyết về giáo dục của Nho giáo, mà tiêu biểu là Khổng Tử. Theo ông, đạo đức là nền tảng để làm người, mọi tri thức học vấn phải được xây dựng trên nền tảng của đạo đức. Trong đó, Lễ là khái niệm đạo đức và chính trị của Nho giáo. Lễ lúc đầu chỉ là *cách thức cúng lễ*, sau dùng rộng ra chỉ những quy tắc đã được tập thể thừa nhận trong đời sống cộng đồng như cưới xin, ma chay, giao tiếp, v.v... Lễ có giá trị đặc biệt với đạo Nho và được coi như bắt nguồn từ trật tự của Trời Đất và Thiên Tế mà con người nhất định phải tuân theo. “Trời cao, đất thấp, muôn vật khác nhau nên phải có Lễ để chế định hành động của người”. Khổng Tử nói: “Lễ nhằm sửa cho đúng đạo trung”, tức là sống đúng mức về mọi mặt, không thái quá, không bất cập và cũng là được sống trung thực đối với mình, đối với

(*) GS., Viện Khoa học xã hội Việt Nam.

người. Lễ gắn với Nghĩa, hợp với điều nghĩa để hòa nhập với xung quanh. Lễ cũng gắn với Nhân (2). Mặt khác, Lễ cũng có nghĩa là cách ứng xử, giao tiếp có văn hóa giữa người với người theo chuẩn mực đạo đức được xã hội quy định.

Theo UNESCO, “Văn hóa bao gồm tất cả những gì làm cho dân tộc này khác dân tộc khác, từ những sản phẩm tinh vi hiện đại nhất đến tín ngưỡng, phong tục, tập quán, lối sống và lao động” (1). Khái niệm này được cộng đồng quốc tế chấp nhận tại Venice (1970)... Văn hóa của một dân tộc hiểu theo nghĩa căn bản nhất là toàn bộ những cái mà qua đó *một dân tộc tự biểu hiện mình*, tự nhận biết mình và giúp các dân tộc khác hiểu biết về mình. Bởi vậy văn hóa là nơi thể hiện rõ nhất *tinh thần dân tộc, bản sắc dân tộc*, đồng thời cũng là nơi thể hiện *ý thức và phương thức* tiếp nhận những giá trị của các dân tộc khác theo tinh thần cùng tham dự và cùng chia sẻ.

Trong khi Lễ là yếu tố đầu tiên về mặt ý thức để duy trì trật tự xã hội - điều quan trọng thứ 3 trong Ngũ thường (Nhân - Nghĩa - Lễ - Trí - Tín), thì Văn không đơn giản chỉ là văn hóa, văn học hay tri thức. Nội hàm của Văn còn rộng hơn thế, bao gồm cả cách làm người. Văn tức là người, nét chữ là nét người... Văn không những là một nghề, một hệ tư tưởng của mỗi người, mỗi thời đại mà hơn thế nữa, Văn còn là một hình thức để trị quốc bên cạnh Võ trị.

Phương châm “Tiên học Lễ, hậu học Văn” là sự phối hợp giữa giáo dục đạo đức và truyền thụ tri thức, đề cao giáo dục đạo đức. Đây là nguyên tắc đào tạo ưu việt ông cha ta đúc kết nên. Điểm

đầu tiên cần chú trọng là phải giáo dục *phẩm chất (làm người)* sau mới giáo dục *tri thức (học chữ)*.

Ngày xưa học Lễ phải theo đúng như nội dung nói trên. Học Văn là học chữ Nho do các thầy đồ Nho dạy. Học trò nào học giỏi, gia đình có điều kiện mới cho học tiếp đến khi đỗ tú tài ra làm quan. Quan niệm của các gia đình và xã hội nói chung cho rằng, trước hết phải dạy con cái cách *xử sự đúng* (cách hành xử chung theo thông lệ) rồi mới tiếp nhận *tri thức*. Trong các lớp cấp I thường có môn Luân Lý chuyên dạy cho trẻ em cách cư xử *phải lễ* với gia đình, thầy cô, bạn bè và xã hội nói chung.

Ngày nay, ở các gia đình, cha mẹ vẫn dạy con cách cư xử đúng Lễ, đó là lòng *hiếu thảo*, biết ơn tổ tiên, cha mẹ, biết nhường nhịn anh chị em trong nhà và sống hòa đồng với bạn bè, hàng xóm láng giềng. Còn việc học chữ, học văn thì cha mẹ lại trông chờ vào trường học.

Học Văn đầu tiên ở các lớp tiểu học là học chữ quốc ngữ, sau đó dùng chữ quốc ngữ để học các môn khoa học tự nhiên và khoa học xã hội. Như vậy học Văn ngày nay không chỉ là học biết đọc, biết viết mà còn học nhiều kiến thức đa dạng, phong phú. Tuy nhiên, thực tế cho thấy, xã hội càng hiện đại thì con người dường như càng ít chú ý đến đạo đức, ít quan tâm đến nhau; trong giao tiếp, giải quyết các mối quan hệ thì tỏ ra vô “lễ” – không biết kính trên nhường dưới, luôn đặt lợi ích cá nhân, lợi ích vật chất lên trên các lợi ích khác. Nguyên nhân sâu xa là do giáo dục lệch lạc. Lối giáo dục chỉ chú trọng đến truyền đạt kiến thức, hạ thấp giáo dục đạo đức. Người dạy chỉ chú trọng truyền đạt kiến thức, quan tâm không đầy đủ vấn đề đạo đức của

người học và coi việc dạy Lễ là của gia đình, đoàn thể, xã hội nói chung. Còn người học chỉ quan tâm đến tiếp thu kiến thức, coi thường rèn luyện phẩm chất đạo đức. Hiện nay, có những học sinh ý thức và học lực kém nhưng do gia đình có điều kiện, quan hệ tốt với giáo viên và nhà trường nên vẫn ngang nhiên được học, còn những học sinh giỏi nhưng khó khăn thì ít được quan tâm, giúp đỡ. Vì vậy, đề cao quan niệm giáo dục đúng đắn của người xưa là cách thiết thực để hạn chế những tác động tiêu cực từ nền kinh tế thị trường. Bên cạnh đó, việc dạy Lễ và dạy Văn cho học sinh ở các cấp, đặc biệt cấp tiểu học cần được chú ý kết hợp. Các thầy cô trong quá trình dạy chữ nên kết hợp đồng thời với dạy Lễ qua những câu chuyện, những ví dụ cụ thể để trẻ dễ hiểu và nhận thức được hành vi ứng xử đúng đắn với gia đình, bạn bè và xã hội.

2. Kết hợp việc học Lễ với quá trình dạy Văn trong vấn đề giáo dục, nhằm tăng cường sức mạnh và giá trị của cả Lễ và Văn

Thứ nhất, cùng một lúc dạy phép tắc ứng xử với cung cấp kiến thức vì trong Lễ có Văn và trong Văn có Lễ.

Về mặt nội hàm ý nghĩa, giữa Lễ và Văn không có sự tách biệt học trước hay sau một cách rạch ròi. Trong Lễ có Văn và trong Văn có Lễ, nghĩa là trong khi học Lễ ta học được Văn và trong lúc học Văn thì ta cũng học luôn được Lễ. Hơn nữa, Lễ là cái được học tập trong một thời gian dài, thậm chí là suốt cả cuộc đời, không có việc học xong Lễ rồi mới chuyển sang học Văn mà cả hai cái này trong quá trình học tập song hành sẽ tác động và bổ sung cho nhau.

Có học Lễ, học trò mới biết hiếu kính ông bà cha mẹ, tôn trọng người lớn

tuổi, biết quý trọng thầy cô và xem trọng tình thầy trò. Đó là nền tảng đạo đức làm người mà theo quan niệm của người xưa, học trò cần phải có được trước khi bước vào học tập tri thức văn hóa. Còn Văn ở đây chính là văn tự, là tri thức văn hóa trong sách vở thánh hiền, giúp cho người học mở rộng những hiểu biết về môi trường tự nhiên và xã hội mà cha ông đi trước đúc kết được.

Muốn trở thành người có Lễ thì phải học, mà học thì phải học Văn, tức là học kiến thức. Tuy nhiên, học nhiều không có nghĩa là có đạo đức. Nếu một người có học mà không có Lễ thì được xem là hạ đẳng nhân. Như vậy, Lễ-Văn không thể tách rời nhau.

Ông cha ta từ xưa đã quán triệt sâu sắc tinh thần giáo dục “Tiên học lễ, hậu học văn”, Lễ và Văn đều quan trọng như nhau. Thứ tự “tiên” – “hậu” trong mối quan hệ “lễ” – “văn” nên hiểu một cách tương đối, không nên cho rằng ông cha ta chú trọng Lễ hơn Văn. Tuy vậy, trong giáo dục, cách ứng xử, giao tiếp và giải quyết các mối quan hệ thì phải lấy đạo đức làm trọng.

Ở gia đình cũng như ở trường học, khi dạy các em sống theo Lễ là phải biết cách ứng nhân xử thế cho đúng trật tự thứ bậc trong gia đình và ngoài xã hội. Bởi vì ở bất cứ xã hội nào, chúng ta cũng phải sống có *trật tự*, có *quy củ*, nếu không sẽ dẫn đến những hỗn loạn, va chạm và mâu thuẫn gây ra những hậu quả xấu. Vì thế, các bậc cha mẹ và thầy cô cần biết kết hợp dạy Lễ với dạy kiến thức Văn qua cách giải thích lý do vì sao các con phải cư xử đúng Lễ. Có như vậy, việc dạy Lễ mới có kết quả vì trẻ em hiểu lý lẽ việc chúng cần chấp hành, chúng sẽ *tự nguyện* thực hiện. Mặt

khác, khi con người *có hiểu biết* thì họ sẽ hiểu vì sao cần ứng xử đúng chữ Lễ. Qua đó, xã hội ta sẽ không có bạo loạn, mọi người sống trong trật tự, ôn hòa, theo luật pháp Nhà nước, đối xử với nhau lễ phép, bình đẳng và dân chủ. *Văn hóa Việt Nam* cũng giàu đẹp và phong phú hơn nhờ sự hiểu biết về sự hình thành các phong tục tập quán cổ truyền của nhân dân ta.

Chúng ta sống trong các *quan hệ xã hội phức tạp*, đa dạng, đa chiều nên không thể chỉ sống vì mình. Chính các quan hệ xã hội phức tạp, đa dạng đó đòi hỏi mỗi người phải sống có Lễ, nghĩa là ứng xử theo các nghi thức đã được xã hội ta công nhận. Khi đã hiểu được các lý lẽ đúng đắn, cần thiết của cách ứng xử hàng ngày cũng như các nghi lễ cổ xưa thì chúng ta có thể *gạt bỏ* những điều lạc hậu, học tập những điều tiến bộ văn minh của văn hóa nhân loại ở thế kỷ XXI này.

Bởi vậy, theo chúng tôi trong giáo dục ở nước ta, ở các cấp học, việc học cả Lễ và Văn đều quan trọng và cần phải kết hợp *chặt chẽ với nhau*. Sự kết hợp này giúp tăng cường sức mạnh và giá trị của cả Lễ và Văn. Phải *cùng một lúc học cách ứng xử* và cung cấp kiến thức cho con em chúng ta.

Thứ hai, việc kết hợp chặt chẽ giữa học Lễ và học Văn trong nội dung học tập và giáo dục con em cần phải có sự phối hợp chặt chẽ giữa gia đình và nhà trường.

Trong gia đình, cha mẹ dạy con cư xử phải phép, hành xử theo thông lệ cùng với sự *giải thích* cho chúng rõ lý do

vì sao phải làm như vậy (đó chính là *dạy kiến thức, dạy Văn*). Ngoài ra, phải biết lắng nghe và tôn trọng ý kiến của con, để chúng được phép *nói lên suy nghĩ của mình khi thấy cha mẹ chỉ bảo còn sai sót*. Như vậy, việc rèn luyện tư cách con cái phải gồm cả *học tập kiến thức và tu dưỡng đạo đức*. Đức và Tài kết hợp chặt chẽ sẽ giúp trẻ em tiến bộ, có tương lai trở thành người tốt.

Phương hướng giáo dục của các trường, các cấp cần phải *giáo dục nhân cách cho học sinh* kết hợp với *dạy học Văn, học chữ*. Thầy, cô giáo không chỉ chú ý dạy Văn mà phải thông qua việc dạy kiến thức, dạy Văn để giúp học sinh *hiểu về nội dung chữ Lễ*, biết vâng lời cha mẹ, biết đối xử lễ phép với người lớn, nhường nhịn bạn bè cùng lớp v.v...

Chúng tôi hy vọng rằng, việc kết hợp chặt chẽ nội dung giảng dạy Đức và Tài sẽ được các bậc cha mẹ cũng như các thầy, cô giáo ở các trường quan tâm nhiều hơn. Trong tương lai gần đây, chúng ta sẽ có lớp thanh niên đông đảo, giỏi giang về tài năng, đức độ về phẩm chất con người, làm rạng rỡ non sông đất Việt.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Người đưa tin UNESCO, tháng 11/1989.
<http://www.vanhoahoc.vn/nguyen-cuu/thu-vien-so-sach-anh-video/tu-sach-van-hoa-hoc/316.html?task=view&limit=1&start=3>
2. <http://daitudien.net/triet-hoc/triet-hoc-ve-le.html>.